

DANIEL JAKIMIEC
danieljakimiec@onet.pl

ISTOTA I PREROGATYWY SĄDOWEGO POSTĘPOWANIA WYKONAWCZEGO W SPRAWACH RODZINNYCH I OPIEKUŃCZYCH

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SPLP.2019.012>

Streszczenie

Istota sądowego postępowania wykonawczego w sprawach rodzinnych i opiekuńczych sprowadza się do reintegracji środowiska dysfunkcyjnej rodziny. Dysfunkcyjność rodziny stanowi rewers funkcjonalności, to jest prawidłowej i sprawnej realizacji celów oraz zadań, które są jej przypisywane normami *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*. Generalnie rzecz ujmując, przedmiotem każdego z postępowań wykonawczych, czyli w sprawach z zakresu władzy rodzicielskiej, osób ubezwłasnowolnionych oraz osób uzależnionych od alkoholu zobowiązanych do poddania się leczeniu odwykowemu, jest pomoc i ochrona udzielana uczestnikowi tego postępowania oraz jego rodzinie. Ingerencja sądu opiekuńczego w tym postępowaniu w każdej z przedstawionych kategorii spraw dąży w swoim założeniu do anihilacji powstałej dysfunkcyjności jednostki i jej rodziny.

Słowa kluczowe: *rodzina; małżonek; rodzice; dziecko; dysfunkcja; pomoc*

Family and Guardianship Judicial Executory Legal Action:
Its Nature and Application

Summary

The purpose of the family and guardianship legal action is focused on reintegrating the dysfunctional family environment. This dysfunction is interpreted as a failure in forming a family which responds adequately to the challenges and

tasks as stipulated by the Family and Guardianship Code. Generally speaking, every executory legal action in such matters as the parental rights, the civil incapacitation or the forced alcohol addiction treatment is aimed in providing aid to the subjects of the proceedings and the relief for their families. The Family and Guardianship Court decisions have as their objective the elimination of the dysfunctions that might have appeared in the life of an individual and his or her family.

Keywords: *family; spouse; parents; offspring; dysfunctions; aid*

Na wstępie rozważań poświęconych zagadnieniu istoty sądowego postępowania wykonawczego w sprawach rodzinnych i opiekuńczych trzeba podkreślić, że *ratio legis* norm prawnych, urzeczywistnianych w jego toku, sprowadza się do reintegracji dysfunkcjonalnego środowiska rodzinnego. Dysfunkcjonalność rodziny stanowi rewers funkcjonalności, to jest prawidłowej i sprawnej realizacji celów oraz zadań, które są jej przypisywane normami *Kodeksu rodzinnego i opiekuńskiego*. Jednym z podstawowych celów rodziny jest dostarczanie społeczeństwu nowych członków i przekazywanie, przez szeroko pojętą socjalizację, dorobku własnego oraz uogólnionego dorobku ludzkości, zawartego między innymi w zwyczajach, tradycjach, obrzędach, ale też religii i ceremoniałach. Socjalizacja w rodzinie obejmuje procesy internalizacji, przez które należy rozumieć nabywanie oraz przyjmowanie przez jednostkę wartości i norm z nich wynikających, a następnie procesy uczenia się i tworzenia własnych wzorów zachowań, w tym wzorów ról społecznych. Z założeń nauk, takich jak: socjologia z jej poszczególnymi gałęziami oraz psychologia, psychiatria czy resocjalizacja wynika, że tylko rodzina spajana więzami pokrewieństwa, powinowactwa, ale także – co szczególnie ważne – emocjonalnej bliskości w sposób pełny może sprostać wymaganiom, jakie stawia przed nią współczesna rzeczywistość. Wyrazem powyższego, nacechowanego dogmatyzmem stanowiska jest uregulowanie funkcji przypisywanych rodzinie treścią norm *Kodeksu rodzinnego i opiekuńskiego* oraz pozostałych aktów prawnych¹.

Normatywna płaszczyzna uregulowań *Kodeksu rodzinnego i opiekuńskiego* stanowi podstawę do wyodrębnienia poszczególnych funkcji przypisywanych tej podstawowej jednostce społecznej, wśród których można wymienić emocjonalno-ekspresyjną, gospodarczą, wychowawczo-socjalizacyjną i opiekuńczą. Dla realizacji tych funkcji nie bez znaczenia pozostaje fakt, że rodzina jest środowiskiem dynamicznym, podlegającym ciągłym i nieustannym przemianom, które mogą wzmacniać lub osłabiać jej zdolności do pełnienia poszczególnych z nich. Gdy rodzina nie wypełnia wymienionych wyżej funkcji, wówczas staje się dysfunk-

¹ Zob. A. Szwed, *Rodzina – ujęcie socjologiczne i prawne*, RiP 2007, nr 3, s. 23–40; A. Kłosowska, *Socjologiczne aspekty prawnej ochrony rodziny*, PiP 1968, nr 2, s. 243–252.

cyjnalna w znaczeniu prawnym. Dysfunkcjonalność uzasadnia w takim przypadku potrzebę udzielania ochrony najsłabszym jej członkom, a więc osobom, które ze względu na poziom swojego rozwoju fizycznego i intelektualnego nie są zdolne samodzielnie zadbać o własne interesy. Pomoc udzielana rodzinie w takich przypadkach przez sąd opiekuńczy może przybrać postać jednorazowych rozstrzygnięć lub trwałego uregulowania jej sytuacji w toku postępowania wykonawczego².

Postępowanie wykonawcze obejmuje trzy kategorie spraw, w których sąd rodzinny, jako sąd opiekuńczy, je prowadzi, to jest z zakresu władzy rodzicielskiej, osób ubezwłasnowolnionych oraz osób uzależnionych od alkoholu zobowiązanych do leczenia odwykowego. Przepisy *Kodeksu postępowania cywilnego*, oraz innych aktów prawnych rangi ustawy nie zawierają działu, który byłby poświęcony wyłącznie postępowaniu wykonawczemu. Ustawodawca, kierując się względami ekonomii legislacyjnej, w sposób całościowy uregulował jedynie proces. Natomiast pozostałe postępowania zostały uregulowane w szczegółach odpowiadających ich specyfice, z zastrzeżeniem prawa posiłkowego stosowania przepisów dotyczących procesu. Stąd fragmentaryczne uregulowanie postępowania wykonawczego przepisami *Kodeksu postępowania cywilnego* księgi drugiej działu II rozdziału 2 zatytułowanego *Inne sprawy rodzinne oraz sprawy opiekuńcze*. Stwierdzić należy, że ustawodawca jedynie w akcie prawnym niższego rzędu, to jest w rozporządzeniu ministra sprawiedliwości *Regulamin urzędowania sądów powszechnych z dnia 23 grudnia 2015 roku* zamieścił w rozdziale 9 oddział 6 poświęcony temu postępowaniu³. Wskazać w tym miejscu jednak trzeba, że aktualnie przepisy tego oddziału, w odróżnieniu od poprzednich regulacji, to jest przede wszystkim rozporządzenia ministra sprawiedliwości *Regulamin wewnętrznego urzędowania sądów powszechnych z dnia 19 listopada 1987 roku* nie określają katalogu spraw, w których jest prowadzone postępowanie wykonawcze. Upřednio katalog ten formułował § 297 powołanego aktu prawnego, wymieniając sprawy z zakresu władzy rodzicielskiej, osób ubezwłasnowolnionych oraz osób uzależnionych od alkoholu zobowiązanych do leczenia odwykowego.

Za trafne wypada uznać, prezentowane w literaturze przez Andrzeja Łapińskiego oraz Krystynę Gromek, ujęcia tego postępowania. W jurysprudencji Andrzej Łapiński określa postępowanie wykonawcze, jako postjudykacyjne⁴. Natomiast

² Zob. J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1987, s. 9–12; H. Borowski, w: *Czy potrzebna jest w Polsce zmiana prawa rodzinnego i opiekuńczego?*, red. B. Czech, Katowice 1997, s. 31; A. Zieliński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze w zarysie*, Warszawa 2011, s. 37; J. Ignatowicz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2010, s. 22–24, T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2012, s. 1–2.

³ RegSP, poz. 2316 ze zm.

⁴ A. Łapiński, *Ograniczenie władzy rodzicielskiej w polskim prawie rodzinnym*, Warszawa 1975, s. 41.

według Krystyny Gromek, postępowanie wykonawcze oznacza wszelkie postępowania zmierzające do wykonania orzeczenia⁵.

Wstępny etap rozważań wypada rozpocząć od poświęcenia uwagi postępowaniu wykonawczemu w sprawach z zakresu władzy rodzicielskiej, które jest prowadzone w przypadku orzeczenia przez sąd opiekuńczy o jej ograniczeniu, pozbawieniu oraz zawieszeniu. Koncentrując się na tej kategorii spraw można stwierdzić, że postępowanie to posiada najbardziej dynamiczny charakter w sprawach z zakresu ograniczenia władzy rodzicielskiej. Przede wszystkim wynika to z tego, że zarządzenia zawarte w orzeczeniach kończących postępowanie rozpoznawcze, wydawanych na podstawie art. 109 § 2 KRO, stanowią szeroki i wszechstronny, a zarazem elastyczny z punktu widzenia sądu opiekuńczego, katalog środków pomocy rodzicom w wykonywaniu władzy rodzicielskiej. W szczególności duże znaczenie wypada tu przypisać nowelizacji tej normy *Ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku*⁶.

Poszerzony wymienioną ustawą katalog środków pomocowych, ze względu na istotę i sposób oddziaływania poszczególnych zarządzeń, stał się podstawą do przyjęcia ich podziału na kształtujące oraz nadzorujące postawy rodzicielskie. Do pierwszych z nich można zaliczyć: zobowiązanie rodziców do współpracy z asystentem rodziny, a także realizowanie planu pracy z rodziną, skierowanie małoletniego do placówki wsparcia dziennego, skierowanie rodziców do placówki albo specjalisty zajmujących się terapią rodzinną, poradnictwem lub świadczących rodzinie inną stosowną pomoc. Do drugich, przykładowo, można zaliczyć nadzór kuratora sądowego. Przyjmując taki podział, należy jednak zauważyć, że granica między nimi nie jest ostra. Sposoby ich oddziaływania krzyżują się i przenikają wzajemnie. Dlatego sąd opiekuńczy, analizując okoliczności konkretnego przypadku, powinien, celem efektywnego prowadzenia postępowania wykonawczego, uwzględniając istotę tych zarządzeń, ocenić, czy na podstawie zgromadzonego materiału dowodowego dostateczne jest ustanowienie nadzoru nad wykonywaniem władzy rodzicielskiej, czy też konieczna jest w szerszym zakresie ingerencja w jej wykonywanie i gruntowne przemodelowanie postaw rodzicielskich. Zatem pragmatycznie rzecz ujmując, ukierunkowanie udzielanej pomocy w postępowaniu wykonawczym powinno stanowić wynik wszechstronnych i wnikliwych ustaleń postępowania dowodowego⁷.

Podkreślić jednak trzeba, że aby środki pomocy rodzinie – wprowadzone w treści art. 109 § 2 KRO przez ustawodawcę w drodze wskazanej wyżej nowelizacji – odniosły skutek, niezbędne są zmiany w praktyce orzeczniczej sądów opiekuńczych, przede wszystkim polegające na zawiązaniu ściślejszej współpracy

⁵ K. Gromek, *Władza rodzicielska*, Warszawa 2008, s. 186.

⁶ WRSPZU, poz. 887 ze zm.

⁷ J. Winiarz, dz. cyt., s. 15–16; H. Ciepła, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2011, s. 741–744.

z ośrodkami pomocy społecznej oraz centrami pomocy rodzinie. Pomimo nowelizacji art. 109 § 2 KRO oraz wprowadzenia przez ustawodawcę regulacji § 198 RegSP zgłoszony w tym zakresie postulat *de lege lata* zachowuje od około dekady swoją aktualność. Przepis § 198 RegSP nakłada na przewodniczącego wydziału obowiązek koordynowania współpracy sędziów rodzinnych z terenowymi organami administracji publicznej, instytucjami oraz organizacjami społecznymi, do których zadań należą sprawy rodziny, dzieci i młodzieży. W praktyce obowiązek ten sądy opiekuńcze realizują, zasięgając informacji o prowadzonych na obszarze ich właściwości przez ośrodki pomocy społecznej oraz centra pomocy rodzinie programach, terapiach i zajęciach edukacyjnych. Obserwacja praktyki judykacyjnej pokazuje, że sądy opiekuńcze pozyskują takie informacje, brak jednak w tym zakresie ugruntowanej jednolitości. Pozytywnie ukształtowana w tym przedmiocie praktyka, znajdująca oparcie w ustawowych normach prawnych, niewątpliwie przyczyniłaby się do efektywnego wykorzystania form pomocy rodzinie. Dlatego postulatem *de lege ferenda* pod adresem ustawodawcy jest przyjęcie uregulowań zmierzających do synchronizacji działalności procesowej sądu opiekuńczego oraz instytucji pomocy socjalnej w postępowaniu wykonawczym.

Argumentem uzasadniającym powyższy postulat jest też fakt, że środki oddziaływania, przewidziane w treści art. 109 § 2 KRO, jak: praca rodziców małoletniego z asystentem rodziny, realizowanie planu pracy z rodziną, czy skierowanie małoletniego do placówki wsparcia dziennego wymagają wydawania odpowiednich zarządzeń w postępowaniu wykonawczym, w celu zasięgnięcia informacji chociażby o ich rezultatach. Zarządzenia te służą weryfikacji postępów poczynionych przez rodziców w absorbowaniu pozytywnych wzorców opiekuńczo-wychowawczych w odniesieniu do ustaleń postępowania dowodowego. Modelowanie postaw rodzicielskich w toku postępowania wykonawczego musi więc znajdować odpowiednie oparcie w czynnościach procesowych postępowania rozpoznawczego, a w szczególności dowodowego⁸.

Każdy ze zgłoszonych wyżej postulatów przyczynia się do pełnego wdrożenia instytucji, które WRSPZU wprowadziła w art. 109 § 2 KRO, i tym samym do reintegracji naturalnego środowiska rodzinnego małoletniego poprzez zobowiązanie jego rodziców do określonego postępowania. *Ratio legis* regulacji wprowadzonych przez WRSPZU jest zapewnienie wszechstronnej pomocy rodzinie, po wydaniu przez sąd opiekuńczy orzeczenia ustalającego, że sprawowanie władzy rodzicielskiej jej wymaga. Pomoc ta jest realizowana w toku postępowania wykonawczego. Jednakże, aby była efektywna, czynności procesowe sądu opiekuńczego, a w tym – zarządzenia decydujące o kierunku postępowania wykonawczego, powinny być właściwe do wieku oraz poziomu rozwoju intelektualnego i psycho-

⁸ J. Strzebińczyk, w: *System prawa prywatnego. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. J. Strzebińczyk, Warszawa 2011, s. 233–236, 267–269, 283–286.

fizycznego osób, których dotyczą. Stwierdzenie to wynika z tego, że środowiska rodzin potrzebujących wsparcia i pomocy wymagają indywidualnego podejścia, w zależności od rodzaju deficytu, to jest głównie materialnego bądź intelektualnego, którym są dotknięte. Przy czym proces degradacji każdej z rodzin zazwyczaj znajduje się na innym poziomie. Różne są też źródła tej degradacji, bowiem mogą być wynikiem dziedzicznych skłonności, bądź stanowić odejście od systemu wartości moralnych i obyczajowych w danym konkretnym pokoleniu. W zależności od powyższego każdy z członków rodziny, stosownie do swojego rozwoju fizycznego i intelektualnego, wymaga odpowiedniego procesu restytuowania tych wartości i wdrożenia postaw oraz zachowań prawidłowych z punktu widzenia funkcji przypisywanych normami *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*. Z tych względów dla efektywności postępowania wykonawczego posiadają znaczenie nie tylko zarządzenia wydawane na podstawie art. 109 § 2 KRO, zawarte w orzeczeniach kończących postępowanie rozpoznawcze, ale również te, o których stanowi art. 569 § 2 KPC. Ostatni z przepisów zawiera generalną normę kompetencyjną uprawniającą sąd opiekuńczy do wydawania wszelkich potrzebnych zarządzeń w toku postępowania wykonawczego⁹.

Zaznaczyć też warto, że przyczyn gruntownej nowelizacji przepisu art. 109 § 2 KRO, dokonanej w drodze WRSPZU, można upatrywać w braku efektywności postępowania wykonawczego w sprawach z zakresu ograniczenia władzy rodzicielskiej. Przekonanie to potwierdza analiza orzeczeń kończących to postępowanie, dominującą bowiem przyczyną jego zakończenia jest osiągnięcie przez dziecko pełnoletności. Sytuację taką należy ocenić jako niepożądaną, z punktu widzenia interesu społecznego oraz nieodpowiadającą jednej z naczelných zasad prawa rodzinnego i opiekuńczego, to jest dobra małoletniego. Poza tym o braku skuteczności postępowania wykonawczego w sprawach z zakresu ograniczenia władzy rodzicielskiej świadczy także to, że przyczyną, która w drugiej kolejności najczęściej uzasadnia zakończenie tego postępowania, jest pozbawienie rodziców władzy rodzicielskiej. Przywrócenie władzy rodzicielskiej zajmuje dopiero trzecie miejsce obok takich przyczyn, jak osiągnięcie pełnoletności przez rodzica, czy zawieszenie przysługującej mu władzy rodzicielskiej.

Podstawy do zmiany przedstawionej sytuacji mają stworzyć wyżej wskazane instytucje pomocowe wprowadzone w art. 109 § 2 KRO przez WRSPZU. Instytucje te przy realizowanym postulatcie uściślenia współpracy sądu opiekuńczego i instytucji pomocy społecznej z pewnością też przyczynią się do pełniejszego wdrożenia przedstawionych naczelných zasad postępowania wykonawczego w sprawach rodzinnych i opiekuńczych. Czyli w ujęciu prakseologicznym idei oraz reguł, które decydują o efektywnym i dynamicznym przebiegu tego postę-

⁹ A. Łapiński, *Ograniczenie władzy rodzicielskiej w polskim prawie rodzinnym*, Warszawa 1975, s. 41.

powania. Jednakże poza dużymi nadziejami, jakie wiąże się z instytucjami pomocy rodzinie, wprowadzonymi przez powyższą ustawę, należy również wskazać regulacje w niej zawarte, mogące w praktyce prowadzić do niepożądanych sytuacji. Uwaga ta dotyczy instytucji asystenta rodziny. W myśl bowiem art. 15 ust. 4 WRSPZU, liczba rodzin korzystających z jego pomocy zależy od stopnia trudności realizowanych zadań, przy czym nie może przekroczyć dwudziestu. Tak duża liczba rodzin, przy jednoczesnym znacznym zakresie wyznaczonych mu obowiązków, szeroko ujętych w art. 15 ust. 1 WRSPZU, budzi niepokój, co do efektywności świadczonych przez niego działań pomocowych. Tym bardziej, że według art. 17 ust. 2 WRSPZU praca asystenta rodziny jest wykonywana w ramach stosunku pracy w systemie zadaniowego czasu pracy albo umowy o świadczenie usług, do której zgodnie z *Kodeksem cywilnym* stosuje się przepisy dotyczące umowy zlecenia. Dlatego postulatem *de lege ferenda* pod adresem ustawodawcy jest ograniczenie liczby rodzin współpracujących z asystentem rodziny oraz zmiana rodzaju stosunku prawnego, stanowiącego podstawę świadczenia przez niego pomocy. Czyli, inaczej ujmując – odejście od aspektów ekonomicznych w kierunku efektywności udzielanej pomocy.

W przeciwieństwie do dotychczas przedstawionych zarządzeń, wydawanych na podstawie art. 109 § 2 KRO, a więc z zakresu ograniczenia władzy rodzicielskiej, można stwierdzić, że orzeczenia o zawieszeniu lub pozbawieniu władzy rodzicielskiej, jak wynika z rozważań, są środkami ingerencji, które cechuje jednolity charakter i jednoznaczne konsekwencje. W tym przypadku zabezpieczenie interesów małoletniego w toku postępowania wykonawczego następuje poza środowiskiem rodzinnym. Stanowi to konsekwencję uprawomocnienia się orzeczenia o pozbawieniu władzy rodzicielskiej i tego, że z tą chwilą atrybuty z niej wynikające nie przysługują naturalnym rodzicom małoletniego, którzy tracą również status jego przedstawicieli ustawowych. Z kolei inaczej prezentuje się sytuacja w przypadku zawieszenia władzy rodzicielskiej. Rodzice nadal posiadają władzę rodzicielską, jednak nie jest ona przez nich wykonywana. Pozbawienie lub zawieszenie władzy rodzicielskiej powoduje potrzebę ustanowienia nad małoletnim opieki i powołanie opiekuna. Opieka jest sprawowana w toku postępowania wykonawczego, w sposób określony treścią przepisów tytułu III rozdział II *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego* oraz księgi drugiej działu II rozdział 2 *Kodeksu postępowania cywilnego*. Postępowanie wykonawcze zatem prowadzone po uprzednim orzeczeniu pozbawienia albo zawieszenia władzy rodzicielskiej odmiennie, aniżeli ma to miejsce w przypadku ograniczenia władzy rodzicielskiej, posiada charakter jednolity¹⁰.

Kolejna część podsumowania koncentruje się na zagadnieniach postępowania wykonawczego w sprawach osób ubezwłasnowolnionych. W kontekście przepro-

¹⁰ K. Gromek, *Władza rodzicielska*, Warszawa 2008, s. 186.

wadzonych wywodów można stwierdzić, że również postępowanie wykonawcze w sprawach osób ubezwłasnowolnionych obok ochrony interesu prawnego uczestnika postępowania, także zmierza do anihilacji zakłóceń w funkcjonowaniu jego rodziny. Świadczy o tym chociażby wskazanie przez ustawodawcę w treści art. 176 KRO jako kandydata na kuratora czy opiekuna w pierwszej kolejności małżonka tej osoby. W przypadku dokonania takiego wyboru ciężar prowadzenia wszelkich bieżących spraw rodziny zostaje w rzeczywistości powierzony drugiemu z małżonków. Wynika to z tego, że ubezwłasnowolnienie wywiera istotne skutki prawne, oddziałując na wszystkie atrybuty przysługujące osobie fizycznej, to jest zdolność prawną, zdolność do czynności prawnych, zdolność sądową oraz procesową. Przy czym zdolność prawna i zdolność sądowa nie ustają w następstwie ubezwłasnowolnienia. Z kolei zdolność do czynności prawnych oraz zdolność procesowa są ze sobą ściśle związane i w przeciwieństwie do poprzednich atrybutów mogą ulec ograniczeniu jak i wyłączeniu. Skutek w postaci ograniczenia lub wyłączenia wymienionych atrybutów powoduje, że osoby ubezwłasnowolnione muszą być reprezentowane przez swojego przedstawiciela ustawowego. Reprezentacja ta, jak przedstawiono, podlega kontroli sądu opiekuńczego w postępowaniu wykonawczym¹¹.

Ubezwłasnowolnienie w istocie ma umożliwić obiektywne optymalne ukształtowanie sytuacji osoby fizycznej, która sama nie może tego uczynić, a zatem posiada na względzie w szczególności jej dobro, rozumiane jako najlepszy dla niej stan rzeczy. Optymalne ukształtowanie sytuacji życiowej osoby ubezwłasnowolnionej obejmuje także jej relacje rodzinne. Z reguły ubezwłasnowolnienie stanowi pewien etap porządkowania spraw życiowych danej konkretnej osoby. Swoiste uporządkowanie tej sytuacji w przypadku orzeczenia o ubezwłasnowolnieniu przyjmuje wymiar trwały w toku postępowania wykonawczego. Jednocześnie warto zauważyć, że chociaż w literaturze aspekt relacji rodzinnych jest jednym z kilku wyznaczających kierunki postępowania dowodowego i jest mu przypisywane drugorzędne znaczenie wobec ustaleń dotyczących stanu zdrowotnego, to z punktu widzenia ochrony osoby objętej postępowaniem wykonawczym, a w szczególności jej sytuacji w rodzinie i społeczeństwie, odgrywa znaczącą rolę. Stwierdzenie to wynika z tego, że samo już ustanowienie opiekunem bądź kuratorem małżonka, rodzica lub innej bliskiej osoby niesie ze sobą pozytywne zmiany w relacjach wewnątrzrodzinnych. Ubezwłasnowolniony jest wówczas postrzegany, jako osoba wymagająca troski, opieki, potrzebująca pomocy w swoim postępowaniu. Wszelkie zaś oznaki nieporadnych i nieracjonalnych zachowań znajdują usprawiedliwienie w stanie zdrowia. Zmiany, o których tu mowa, zazwyczaj następowały od negatywnego, antagonistycznego nastawienia przed wszczęciem postępowania sądowego o ubezwłasnowolnienie do poprawy wzajemnych relacji w postępowaniu wykonawczym. Stąd należy uznać, że poprawa sytuacji rodzinnej

¹¹ L. Ludwiczak, *Ubezwłasnowolnienie w polskim systemie prawnym*, Warszawa 2012, s. 24–25.

ubezwłasnowolnionego mieści się w pojęciu jego dobra i utrwalenie takiego stanu w toku postępowania wykonawczego nie pozostaje dla niego bez znaczenia¹².

Powyższe względy powodują, że czynności procesowe sądu opiekuńczego w postępowaniu wykonawczym powinny obejmować całokształt sytuacji życiowej ubezwłasnowolnionego. Przekonanie to wynika z tego, że ubezwłasnowolniony rodzic dotknięty chorobą psychiczną, upośledzeniem umysłowym czy innego rodzaju zaburzeniami psychicznymi, a w szczególności wskazanymi w art. 13 § 1 KC i art. 16 § 1 KC pijaństwem lub narkomanią, jest w rzeczy samej jednostką dysfunkcyjną. W związku z czym zazwyczaj jest niezdolny do pełnienia funkcji rodzinnych określonych treścią norm *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*. Uwaga ta posiada istotne znaczenie w kontekście art. 96 § 2 KRO i bieżącej pieczy, którą według tego przepisu, ubezwłasnowolniony rodzic sprawuje nad małoletnimi dziećmi. Przy czym nierzadko jego oddziaływanie nie tylko, że nie stanowi wzorca godnego naśladowania, ale wręcz przeciwnie – odnosi negatywny skutek względem małoletnich członków rodziny. Rodzina w takim przypadku często staje się zdezorganizowana i dysfunkcyjna, w związku z czym przestaje wypełniać swoje zadania i funkcje, także w ramach szerszej zbiorowości, jaką jest społeczeństwo¹³.

Zatem przyczyny określone treścią przepisów art. 13 § 1 KC i art. 16 § 1 KC, będące przesłankami ubezwłasnowolnienia, prowadzą w konsekwencji do zdezorganizowania rodziny i nierzadko stają się źródłem wzajemnych antagonistycznych postaw jej członków. Postawy te z biegiem czasu utrwalają się, uniemożliwiając funkcjonowanie tej podstawowej jednostki społecznej. Stan ten nie służy procesowi zdrowienia osoby ubezwłasnowolnionej i nie stwarza perspektyw jej powrotu do prawidłowego funkcjonowania w rodzinie i społeczeństwie. Dlatego, jak to zostało przedstawione, należy przyjąć, że piecza nad osobą ubezwłasnowolnioną, a w tym – leczenie stwierdzonych dysfunkcji, wiąże się z prawidłowym ukształtowaniem jej relacji z otaczającym środowiskiem, w tym z najbliższą rodziną¹⁴.

Z tych powodów dotychczasowa praktyka orzecznicza sądów opiekuńczych powinna ulec zmianie. Chodzi o to, że nie może koncentrować się wyłącznie na nadzorze nad stosunkiem cywilnoprawnym łączącym ubezwłasnowolnionego z przedstawicielem ustawowym, ale musi uwzględniać szerszy aspekt jego sytuacji życiowej, w tym relacje rodzinne. Z funkcji sądu opiekuńczego bowiem wynika, że stosunek rodzinnoprawny oraz relacje między ubezwłasnowolnionym i osobami tworzącymi najbliższe mu środowisko rodzinne, powinny stanowić przedmiot zainteresowania tego organu procesowego w toku postępowania wykonawczego z mocy przede wszystkim art. 569 § 1 KPC oraz art. 100 § 1 i § 2 KRO. W tym

¹² M. Pazdan, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Pietrzykowski, Warszawa 2011, s. 105–106.

¹³ Tak SN w post. z dnia 9 maja 1972r. IICR 48/72, OSNCPiUS 1972, nr 12, poz. 220.

¹⁴ M. Tomaszewska, *Metodologiczny status pojęć – przesłanek ubezwłasnowolnienia na przykładzie choroby psychicznej*, „Prawo i Medycyna” 2008, nr 4, s. 106.

miejscu zaznaczyć trzeba, że przepisy te posiadają charakter generalnych norm kompetencyjnych, a brak precyzyjnie określonych w nich obowiązków sądu opiekuńczego nie sprzyja ujednoczeniu praktyki judykacyjnej. Wydaje się zatem uzasadnione zgłoszenie postulatu *de lege ferenda* doprecyzowania obowiązków sądu opiekuńczego w zakresie kształtowania relacji ubezwłasnowolnionego z rodziną, w tym z małoletnimi dziećmi. Tym bardziej, że jak na to wskazuje regulacja tytułu III *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, ustawodawca w zasadniczej mierze skoncentrował się na prawach i obowiązkach przedstawiciela ustawowego ubezwłasnowolnionego.

Skoncentrowanie się przez ustawodawcę niemal wyłącznie na wskazanym stosunku prawnym spowodowało, że oddziaływanie sądu opiekuńczego w postępowaniu wykonawczym na środowisko rodzinne osoby ubezwłasnowolnionej w praktyce judykacyjnej zostało sprowadzone do odległej roli, bądź znajduje się w wielu przypadkach poza przedmiotem zainteresowania tego organu procesowego. Przyjęta praktyka zdaje się wynikać z ogólnej treści generalnych norm kompetencyjnych zawartych w art. 165 § 1 i § 2 KRO oraz w art. 168 KRO, a co za tym idzie – z braku sprecyzowanych obowiązków sądu opiekuńczego w tym zakresie. Ponadto nie bez znaczenia dla niej pozostaje zamieszczenie tych norm przez ustawodawcę w tytule III *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego* poświęconym opiece i kuratelii, co powoduje, że w głównej mierze są one stosowane przez sądy opiekuńcze w nadzorze nad stosunkiem cywilnoprawnym. W kontekście prezentowanych uwag można stwierdzić, że praktyka ta nie sprzyja osiągnięciu pozytywnych efektów postępowania wykonawczego. Ponadto nie może być uznana za trafną i zgodną z celem pieczy nad osobą ubezwłasnowolnionego, a także nie odpowiada w pełni funkcji sądu opiekuńczego. Praktyka ta też nie realizuje prerogatyw wyraźnie zarysowanych w prawie rodzinnym przez WRSPZU, do których należy między innymi reintegracja naturalnego środowiska rodzinnego uczestnika postępowania wykonawczego. Dlatego na gruncie wskazanego wyżej art. 96 § 2 KRO należy postulować *de lege lata* jej zmianę w kierunku objęcia postępowaniem wykonawczym całokształtu sytuacji rodzinnej osoby ubezwłasnowolnionej¹⁵. Postulat ten znajduje uzasadnienie także w tym, że chociaż osobie ubezwłasnowolnionej nie przysługuje władza rodzicielska zgodnie z art. 94 § 1 KRO, to samo pozostawanie przez nią we wspólnocie domowej wiąże się z jej oddziaływaniem na małżonka i małoletnie dzieci. Z tych też względów użyte w art. 100 § 1 KRO określenie o „potrzebie pomocy rodzicom w należyтым wykonywaniu władzy rodzicielskiej” w przypadku ubezwłasnowolnienia jednego z nich należy interpretować szeroko. Wynika to z sytuacji całej rodziny, a w szczególności z dezorganizacji ról przypisywanych jej członkom normami *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*. Przesłanki ubezwłasnowolnienia w tym przypadku mogą być uznane za

¹⁵ K. Lubiński, *Postępowanie o ubezwłasnowolnienie*, Warszawa 1979 s. 170, 172.

przeszkodę w należyтым wykonywaniu władzy rodzicielskiej. Przy czym jest to przeszkoda, która w zależności od konkretnego przypadku może być w drodze odpowiednich działań leczniczych i terapeutycznych usuwana, aż do ustania przyczyny ubezwłasnowolnienia i usamodzielnienia się osoby, wobec której zostało ono orzeczone.

Ogólne brzmienie norm art. 100 § 1 KRO oraz wymienionego art. 569 § 2 KPC powoduje, że należy opowiedzieć się za wykorzystaniem przez sąd opiekuńczy w postępowaniu wykonawczym, przy formułowaniu zarządzeń uregulowań dotyczących instytucji pomocowych przewidzianych przepisami WRSPZU. Za rozwiązaniem takim przemawia odwołanie się przez ustawodawcę w treści art. 100 § 2 KRO do regulacji tej ustawy. Ponadto mogą to być wszelkiego rodzaju zarządzenia służące interesom ubezwłasnowolnionego i jego rodziny, nie wyłączając odpowiedniego skorzystania z katalogu zawartego w art. 109 § 2 KRO. Zaznaczyć też należy, że ze względu na rozległe wymagania stawiane postępowaniu wykonawczemu konieczne jest, aby wydawane w jego toku zarządzenia w swojej istocie wynikały z szeroko rozumianych ustaleń postępowania rozpoznawczego i analizowanych w nim przez sąd dowodów. Tak ukształtowana praktyka judykacyjna sprawi, że wydawane zarządzenia posłużą odpowiedniemu ukierunkowaniu postępowania wykonawczego oraz weryfikacji efektów udzielonej w nim pomocy.

Na tle uwag dotyczących czynności procesowych postępowania wykonawczego warto wskazać, że inny jest charakter działań sądu opiekuńczego podejmowanych w ramach nadzoru nad stosunkiem cywilnoprawnym łączącym ubezwłasnowolnionego i przedstawiciela ustawowego, a inny – pomocy udzielanej ubezwłasnowolnionemu i jego rodzinie na podstawie wymienionego wyżej art. 100 § 1 KRO. W pierwszym przypadku wszelkie zalecenia sądu opiekuńczego wydawane w ramach sprawowanego nadzoru posiadają dla opiekuna lub kuratora charakter wiążący, zaś sankcje będące konsekwencją nienależytego wywiązywania się przez nich z poleceń sądu opiekuńczego określają normy prawne, w tym między innymi art. 168 KRO i art. 598 § 2 KPC. Z kolei pomoc udzielana ubezwłasnowolnionemu i jego rodzinie w drodze zarządzeń wydawanych na podstawie art. 100 § 1 i § 2 KRO opiera się na dobrowolnym udziale jej beneficjentów. Czyli podstawą udzielenia pomocy w tym przypadku jest dobrowolne zaangażowanie się w nią osób tworzących środowisko rodzinne ubezwłasnowolnionego. Przy czym należy zaznaczyć, że różnie może kształtować się udział małżonka jako beneficjenta tej pomocy, bowiem nic nie stoi na przeszkodzie, aby sąd opiekuńczy zobowiązał go do podjęcia określonych działań w sytuacji, gdy jednocześnie pełni on funkcję opiekuna lub kuratora. W takim przypadku podstawą decyzji sądu opiekuńczego będzie art. 165 § 1 KRO.

Konstatując, rozważania dotyczące zarządzeń wydawanych przez sąd opiekuńczy prowadzą do stwierdzenia, że ubezwłasnowolnionego rodzica nie można poddać ograniczeniom na podstawie art. 109 § 1 i § 2 KRO, skoro nie przysługuje mu władza rodzicielska, stąd unormowanie zawarte w art. 100 § 1 KRO w zw.

z art. 96 § 2 KRO jest w zasadzie jedynym środkiem oddziaływania na jego relacje z małoletnimi dziećmi. Pewnym uzupełnieniem w tym zakresie są zarządzenia wydawane na podstawie wyżej wskazanego art. 165 § 1 KRO, zobowiązujące opiekuna lub kuratora do określonego postępowania. Przy czym rozwiązanie to może okazać się dostateczne, gdy opiekunem lub kuratorem jest drugi małżonek i rodzic ich wspólnych małoletnich dzieci. Natomiast rozwiązanie to z reguły nie będzie odnosić pozytywnych skutków, gdy opiekunem lub kuratorem zostanie ustanowiona osoba, która nie jest członkiem wspólnoty domowej, na przykład rodzic ubezwłasnowolnionego. Dlatego postulatem *de lege ferenda* pod adresem ustawodawcy jest doprecyzowanie obowiązków sądu opiekuńczego w zakresie nadzoru pełnionego nad sytuacją rodzinną ubezwłasnowolnionego w aspekcie kształtowania jego relacji małżeńskich i rodzicielskich.

Kolejnym ze źródeł zakłóceń w funkcjonowaniu rodziny jest uzależnienie jej członków od alkoholu. Rozważaniom dotyczącym postępowania wykonawczego w sprawach osób uzależnionych od alkoholu, a przede wszystkim czynnościom procesowym sądu opiekuńczego w przeciwdziałaniu temu zjawisku jako przyczynie dysfunkcyjności rodziny pozostają niezwykle istotne ze względu na rozmiar tego zjawiska w społeczeństwie. Sprawy te zgodnie z art. 12 § 1a pkt. 1 USP są objęte kognicją sądów rodzinnych. W *Kodeksie postępowania cywilnego* brak rozdziału, który byłby poświęcony wyłącznie postępowaniu wykonawczemu w sprawach osób zobowiązanych do poddania się obowiązkowi leczenia odwykowego. Jedynie przepisy zawarte w księdze drugiej działu II rozdziału 2 *Kodeksu postępowania cywilnego* znajdują odpowiednie zastosowanie do wszczęcia i prowadzenia tego postępowania. Poza wskazaną regulacją ustawową przepisy dotyczące czynności sądu i sędziego rodzinnego w postępowaniu wykonawczym w sprawach osób uzależnionych od alkoholu, podobnie jak w sprawach osób ubezwłasnowolnionych, zostały zamieszczone w rozdziale 9 oddział 6 RegSP. Zaznaczyć należy, że regulacja ta nie obejmuje nieletnich uzależnionych od alkoholu oraz osób dorosłych skazanych prawomocnym wyrokiem karnym. W tych przypadkach właściwe regulacje zostały zamieszczone w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz w *Kodeksie karnym wykonawczym*.

W tym miejscu warto poświęcić uwagę czynnościom procesowym sądu opiekuńczego analizowanym przez pryzmat przesłanek zobowiązania do leczenia odwykowego określonym w art. 24 PAU. Według tego przepisu pierwszą z nich jest uzależnienie od alkoholu, zaś drugą – pozostające z tym uzależnieniem w związku przyczynowym zjawiska takie, jak: rozkład życia rodzinnego, demoralizacja małoletnich, uchylanie się od pracy albo systematyczne zakłócanie spokoju lub porządku publicznego. Przesłanki te determinują przebieg postępowania wykonawczego, decydując o czynnościach procesowych sądu opiekuńczego. Przy czym uzyskanie pozytywnych efektów w toku tego postępowania wymaga, aby czynności procesowe sądu opiekuńczego w swojej istocie i zakładanych celach

nawiązywały do ustaleń postępowania dowodowego, potwierdzających istnienie przesłanek wymienionych w art. 24 PAU¹⁶. Ustalenia te powinny też dla sądu opiekuńczego w postępowaniu wykonawczym stanowić punkt odniesienia dla oceny postępów w procesie zdrowienia osoby uzależnionej i jej rodziny. Przede wszystkim chodzi tu o dobór odpowiednich form leczenia terapii odwykowej tak, aby realizowane w postępowaniu wykonawczym kierunki działań medycznych przyniosły pozytywne zmiany w stanie zdrowotnym uzależnionego, ale też i w jego relacjach z otaczającą go rzeczywistością, w tym z najbliższym środowiskiem rodzinnym¹⁷.

Warto zauważyć, że wszechstronna i wnikliwa znajomość sytuacji osobistej, w tym zdrowotnej oraz rodzinnej, może uchronić uczestnika postępowania wykonawczego zarówno przed brakiem efektywności podejmowanych wobec niego działań, jak i przed ich wadliwym ukierunkowaniem przez sąd opiekuńczy. Utwierdza to w przekonaniu, że sąd opiekuńczy w postępowaniu wykonawczym w tej kategorii spraw nie może, jak dotychczas miało to miejsce w praktyce judykacyjnej, poprzestawać na roli wyłącznie obserwatora. Organ ten powinien w sposób aktywny, w drodze czynności procesowych, w szczególności zarządzeń, wpływać na postępy w leczeniu i kształtowaniu sytuacji życiowej, w tym rodzinnej, osoby uzależnionej od alkoholu. Charakter przesłanek przewidzianych treścią art. 24 PAU skłania ku stwierdzeniu, że skuteczność czynności procesowych w tym postępowaniu jest uzależniona od wielokierunkowej znajomości sytuacji życiowej osoby dotkniętej nałogiem. Stąd zasadnicze znaczenie dla podejmowanych czynności w postępowaniu wykonawczym i porządkowania w ich konsekwencji sytuacji życiowej osoby uzależnionej posiadają ustalenia postępowania dowodowego. Ustalenia te wynikają zarówno z obligatoryjnych elementów tego postępowania, właściwych sprawom o zobowiązanie do leczenia odwykowego osoby uzależnionej jak i z fakultatywnych elementów, właściwych wszystkim postępowaniom uregulowanym przepisami *Kodeksu postępowania cywilnego*. Uwaga ta posiada istotne znaczenie, bowiem generalna norma kompetencyjna zawarta w art. 569 § 2 KPC stawia do dyspozycji sądu opiekuńczego szeroki katalog zarządzeń, ograniczony w zasadzie istotą postępowania wykonawczego w tej kategorii spraw i funkcją procesową tego organu¹⁸.

¹⁶ D. Lebowa, W. Maciejko, *Gminna komisja rozwiązywania problemów alkoholowych*, Warszawa 2011, s. 94, 100.

¹⁷ L. Cierpiałkowska, M. Ziarko, *Psychologia uzależnień – alkoholizm*, Warszawa 2012, s. 89; A. Margasiński, *Rodzina alkoholowa z uzależnionym w leczeniu*, Kraków 2011, s. 14–19; W. Sztander, *Poza kontrolą*, Warszawa 2006, s. 9–16; B. Woronowicz, *Geneza, terapia, powrót do zdrowia*, Warszawa 2009, s. 139–146.

¹⁸ M. Ryś, *Systemy rodzinne. Metody badań struktury rodziny pochodzenia i rodziny własnej*, Warszawa 2001, s. 89; K. Kurza, *Współuzależnienie a strategie radzenia sobie ze stresem. Terapia uzależnienia i współuzależnienia*, Warszawa 2003, s. 16–18; L. Górniak, B. Józefik, *Ewolucja myślenia systemowego w terapii rodzin*, Kraków 2003, s. 46–48.

Zarządzenia sądu opiekuńczego w postępowaniu wykonawczym, związane z pierwszą z przesłanek przewidzianą w treści art. 24 PAU, czyli z uzależnieniem od alkoholu, przede wszystkim będą dotyczyły czynności podejmowanych przez podmioty specjalistyczne, to jest placówki medyczne w ramach leczenia dysfunkcyjnej jednostki dotkniętej nałogiem. Stąd zarządzenia adresowane do tych podmiotów powinny też wskazywać ustalenia postępowania rozpoznawczego, w tym dowodowego, dotyczące w szczególności problemów pacjenta oraz przyczyn będących ich podłożem. Przyczyni się to do efektywnego prowadzenia terapii i umożliwi podjęcie dalszych właściwych decyzji co do form leczenia grupowego, bądź indywidualnego. Zarządzenia, o których tu mowa, wyznaczają kierunki leczenia przede wszystkim we wstępnym stadium terapii odwykowej, prowadzonej w toku postępowania wykonawczego. Natomiast wraz z oddziaływaniem w ramach prowadzonej terapii zarządzenia te w zależności od postępów osoby uzależnionej powinny przyjąć charakter szczegółowy, wynikający z jej uczestnictwa w procesie zdrowienia oraz relacji do dotychczasowego trybu życia i motywacji do jego zmiany. Z tych względów uzyskanie pozytywnych efektów leczenia wymaga, aby kierunek czynności procesowych sądu opiekuńczego w zakresie pierwszej z przesłanek, poza opinią biegłego psychologa i psychiatry, wyznaczały także ustalenia wynikające z pozostałego materiału dowodowego, do którego rozważania nawiązują¹⁹.

Wykorzystanie wielokierunkowych ustaleń postępowania dowodowego daje, w ramach prowadzonej terapii odwykowej w postępowaniu wykonawczym, pełniejszą gwarancję pozytywnych rezultatów także w dążeniu do anihilacji zjawisk stanowiących drugą z przesłanek określonych w art. 24 PAU. Ustawodawca zjawiska te określił w sposób ogólny, to jest wymieniając: rozkład życia rodzinnego, demoralizacja małoletnich, uchylanie się od pracy albo systematyczne zakłócanie spokoju lub porządku publicznego. Ustalenie i doprecyzowanie zachowań objętych drugą z przesłanek należy do sądu i następuje w postępowaniu dowodowym. Z tego powodu postulat *de lege lata* przeprowadzenia wszechstronnego postępowania dowodowego nabiera szczególnego znaczenia, zwłaszcza że poczynione w jego toku ustalenia staną się podstawą kształtowania w drodze zarządzeń w postępowaniu wykonawczym relacji uzależniony – społeczeństwo i uzależniony – rodzina.

Zarządzenia sądu opiekuńczego w ramach kształtowania powyższych relacji mogą dotyczyć w szczególności motywowania uczestnika terapii przez podmiot leczniczy do udziału w różnego rodzaju programach zmierzających w swoim założeniu do wdrożenia prawidłowych postaw małżeńskich i rodzicielskich. Aktywność tego organu procesowego w postępowaniu wykonawczym powinna być ukierunkowana na uzupełnianie „deficytu” w systemie wartości, zachowaniach i postawach przyjętych na skutek nałogowego spożywania alkoholu przez osobę

¹⁹ M. Prajsner, *Rodzina dysfunkcyjna*, „Remedium” 2002, nr 5, s. 18.

uzależnioną²⁰. Tymczasem, jak pokazuje obserwacja praktyki judykacyjnej, zazwyczaj ten zakres oddziaływania pozostaje poza przedmiotem zainteresowania sądu opiekuńczego, bądź jest sprowadzany do odległej, drugoplanowej roli. Przyczyn tak ukształtowanej praktyki należy upatrywać w brzmieniu generalnych norm kompetencyjnych, jak już wyżej wskazano, w szczególności w treści przepisu art. 569 § 2 KPC, stanowiącego podstawę prawną czynności procesowych sądu opiekuńczego. Zatem postulatem *de lege ferenda* pod adresem ustawodawcy, także i w tym przypadku jest doprecyzowanie obowiązków tego organu procesowego w postępowaniu wykonawczym w zakresie nadzoru nad przebiegiem leczenia oraz modelowania postaw osoby uzależnionej od alkoholu. Uregulowanie w tym zakresie powinno gwarantować dynamiczny przebieg postępowania wykonawczego, ukierunkowany na osiągnięcie pozytywnych rezultatów leczenia odwykowego.

Szkodliwe spożywanie alkoholu przez osobę uzależnioną w sposób destrukcyjny dostarcza pozostałym członkom rodziny wielu problemów życiowych, w tym emocjonalnych. W związku z czym osoby tworzące rodzinę stają się w swoisty sposób współzależnione. Relacje, jakie wówczas panują w tej podstawowej jednostce społecznej, negatywnie oddziałują na osobowość dorosłych członków rodziny, ale przede wszystkim – wzrastających w niej małoletnich dzieci. W tym stanie rzeczy organy władzy publicznej, zgodnie z art. 71 ust. 1 i ust. 2 oraz 72 ust. 1 *Konstytucji RP*, są obowiązane udzielić rodzinie odpowiedniej pomocy. Wymienione regulacje zawarte w ustawie zasadniczej, jaką jest *Konstytucja RP*, znajdują doprecyzowanie w aktach prawnych niższego rzędu, wyznaczając tym samym zakres obowiązków sądu opiekuńczego i instytucji pomocowych z nim współpracujących w toku postępowania wykonawczego. Zgodnie z intencją ustawodawcy, wynikającą z art. 569 § 2 KPC w zw. z art. 23 ust. 1 i ust. 2 PAU oraz art. 100 § 1 KRO, sąd opiekuńczy jest zobowiązany niwelować negatywne następstwa szkodliwego spożywania alkoholu, jako problemu dotykającego małżonka i dzieci osoby uzależnionej. Jednak, jak pokazuje obserwacja praktyki orzeczniczej, nierzadko zakres obowiązków sądu opiekuńczego wyznaczony przez te normy nie jest realizowany. Zazwyczaj sądy w postępowaniu wykonawczym koncentrują się na samym fakcie odbycia terapii odwykowej przez osobę uzależnioną, pozostawiając aspekt procesu zdrowienia jej środowiska rodzinnego poza zakresem swojego zainteresowania. Ponadto, co należy uznać za niepokojące w zdecydowanej większości przypadków, czynności procesowe sądów w sferze oddziaływania na środowisko rodzinne w tej kategorii spraw w postępowaniu wykonawczym są podejmowane wyłącznie na skutek inicjatywy kuratora sądowego. Sytuacja ta nie sprzyja restytuowaniu relacji rodzinnych zdegradowanych nałogowym

²⁰ B. Hołyst, *Wiktymologia*. Warszawa 1997, s. 278–282; A. Margasiński, dz. cyt., s. 58–65; I. Grzegorzewska, dz. cyt.; T. Cermak, J. Rutzky, *Czas na wyleczenie. Podręcznik. Stopnie wyzdrowienia dla dorosłych dzieci alkoholików*, Kielce 2011, s. 73–77.

spożywaniem alkoholu. Poza tym ustanowienie nadzoru kuratora nad osobami zobowiązanymi do leczenia odwykowego w świetle art. 31 ust. 1 PAU, posiada charakter fakultatywny²¹.

Zatem w przypadku, gdy nadzór ten nie został ustanowiony, sfera ta pozostaje całkowicie poza przedmiotem postępowania wykonawczego. Praktykę tę, w świetle unormowań art. 569 § 2 KPC w zw. z art. 23 ust. 1 i ust. 2 PAU, a zwłaszcza art. 100 § 1 KRO, należy uznać za wadliwą i postulować jej zmianę. Powinna ona polegać na objęciu niezbędną specjalistyczną pomocą rodziny osoby uzależnionej z chwilą wszczęcia postępowania wykonawczego. Zatem decyzja w tym przedmiocie należy do sądu opiekuńczego, a inicjatywa w jej podjęciu nie może spoczywać wyłącznie na kuratorze sądowym.

Podkreślić należy, że pomoc udzielana członkom rodziny osoby uzależnionej, dotkniętym negatywnymi następstwami nadużywania alkoholu, na gruncie zarządzeń wydawanych na podstawie art. 569 § 1 KPC powinna przebiegać wielokierunkowo. Przy czym można wskazać tu co najmniej dwa kierunki tej pomocy. Pierwszy z nich wyznacza art. 23 ust. 1 PAU, natomiast drugi – przepis art. 100 § 1 i § 2 KRO. Zgodnie z art. 23 ust. 1 PAU, członkowie rodziny osoby uzależnionej, dotknięci następstwami nadużywania przez nią alkoholu, uzyskują w podmiotach leczniczych świadczenia zdrowotne w zakresie terapii i rehabilitacji współuzależnienia oraz profilaktyki. Według zaś ust. 2 wymienionego przepisu dzieci osób uzależnionych od alkoholu, dotknięte następstwami nadużywania alkoholu przez rodziców, uzyskują pomoc psychologiczną i socjoterapeutyczną w podmiotach leczniczych, poradniach specjalistycznych, placówkach opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjnych. Z kolei z przepisu art. 100 § 1 i § 2 KRO wynika obowiązek sądu opiekuńczego podejmowania czynności procesowych ukierunkowanych na wdrożenie prawidłowych postaw rodzicielskich i kształtowanie relacji wewnątrzrodzinnych w sposób zgodny z dobrem małoletniego dziecka. W obu przedstawionych tu kierunkach oddziaływania w toku postępowania wykonawczego na osobę uzależnioną od alkoholu i jej środowisko rodzinne, duże znaczenie należy przypisać ustaleniom postępowania rozpoznawczego i zgromadzonemu w nim materiałowi dowodowemu²².

Generalnie rzecz ujmując, przedmiotem każdego z przedstawionych postępowań wykonawczych, czyli w sprawach z zakresu władzy rodzicielskiej, osób

²¹ L. Cierpiałkowska, M. Ziarko, *Psychologia uzależnień – alkoholizm*, Warszawa 2012, s. 89; A. Margasiński, *Rodzina alkoholowa z uzależnionym w leczeniu*, Kraków 2011, s. 14–19; W. Sztander, *Poza kontrolą*, Warszawa 2006, s. 9–16; B. Woronowicz, *Geneza, terapia, powrót do zdrowia*, Warszawa 2009, s. 139–146.

²² Na ten temat I. Grzegorzewska, *Dorastanie w rodzinach z problemem alkoholowym*, Warszawa 2011, s. 77–91; A. Pacewicz, *Dzieci alkoholików jak je rozumieć, jak im pomagać*, Warszawa 1994, s. 146; P. Żak, *Gdzie się podziało moje dzieciństwo o dorosłych dzieciach alkoholików*, Kielce 2003, s. 115.

ubezpieczeniowych oraz osób uzależnionych od alkoholu zobowiązanych do poddania się leczeniu odwykowemu, jest pomoc i ochrona udzielana uczestnikowi tego postępowania oraz jego rodzinie. Ingerencja sądu opiekuńczego w tym postępowaniu w każdej z przedstawionych kategorii spraw dąży w swoim założeniu do anihilacji powstałej dysfunkcyjności jednostki i jej rodziny. Przy czym, jak wynika ze zgłoszonych postulatów, ustawodawca w głównej mierze skoncentrował się na osobie uczestnika postępowania wykonawczego, określając jego uprawnienia i obowiązki, jednocześnie pozostawiając ukształtowanie relacji najbliższego mu środowiska rodzinnego w drodze generalnych norm kompetencyjnych, to jest przede wszystkim art. 569 § 2 KPC i art. 100 § 1 KRO. Wobec braku precyzyjnych regulacji, oddziaływanie na to środowisko w praktyce judykacyjnej sądów opiekuńczych przyjęło marginalne drugorzędne znaczenie. Tymczasem funkcje poszczególnych członków rodziny, pełnione względem siebie, powodują, że osoby te w rzeczy samej pozostają współzależnione, a dysfunkcyjność jednej z nich implikuje zakłócenia w całym środowisku rodzinnym²³.

Przywrócenie prawidłowych relacji w tym środowisku jest niezbędną przesłanką anihilacji dysfunkcyjności uczestnika postępowania wykonawczego. Twierdzenia w tym zakresie stały się podstawą zgłoszonych postulatów co do szczegółowego określenia obowiązków sądu opiekuńczego, wynikających z generalnych norm kompetencyjnych, to jest art. 569 § 2 KPC i art. 100 § 1 KRO.

Reasumując dotychczasowe rozważania, warto też podkreślić znaczącą rolę pracowników służb socjalnych w toku sądowego postępowania wykonawczego. Mianowicie, są oni zazwyczaj osobami, które udzielają niezbędnego wsparcia rodzinie przed wszczęciem postępowania sądowego, a także w trakcie tego postępowania i po zakończeniu postępowania wykonawczego. Zatem, udzielając pomocy rodzinie, uczestniczą w procesie socjalizacji jednostki w toku postępowania wykonawczego, stykając się z efektami czynności procesowych sądu opiekuńczego. Stąd znaczenie służb pomocy socjalnej przy formułowaniu postulatów dotyczących sprawnego i efektywnego prowadzenia postępowania wykonawczego w dążeniu do anihilacji dysfunkcji jednostki i jej rodziny powinno być uwzględniane. Rodzina bowiem nie jest wyabstrahowanym modelem, ale postawy jej członków kształtują się w toku postępowania wykonawczego w warunkach społecznych.

²³ I. Grzegorzewska, *Dorastanie w rodzinach z problemem alkoholowym*, Warszawa 2011, s. 77–91.

Bibliografia

Borowski H., w: *Czy potrzebna jest w Polsce zmiana prawa rodzinnego i opiekuńczego?*, red. B. Czech, Katowice 1997.

Cermak T., Rutzky J., *Czas na wyleczenie. Podręcznik. Stopnie wyzdrowienia dla dorosłych dzieci alkoholików*, Kielce 2011.

Ciepla H., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2011.

Cierpiakowska L., Ziarko M., *Psychologia uzależnień – alkoholizm*, Warszawa 2012.

Górniak L., Józefik B., *Ewolucja myślenia systemowego w terapii rodzin*, Kraków 2003.

Gromek K., *Władza rodzicielska*, Warszawa 2008.

Grzegorzewska I., *Dorastanie w rodzinach z problemem alkoholowym*, Warszawa 2011.

Hołyst B., *Wiktymologia*, Warszawa 1997.

Ignatowicz J., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2010.

Kłosowska A., *Socjologiczne aspekty prawnej ochrony rodziny*, PiP 1968, nr 2. *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Pietrzykowski, Warszawa 2011.

Kurza K., *Współuzależnienie a strategie radzenia sobie ze stresem. Terapia uzależnienia i współuzależnienia*, Warszawa 2003.

Lebowa D., Maciejko W., *Gminna komisja rozwiązywania problemów alkoholowych*, Warszawa 2011.

Lubiński K., *Postępowanie o ubezwłasnowolnienie*, Warszawa 1979.

Ludwiczak L., *Ubezwłasnowolnienie w polskim systemie prawnym*, Warszawa 2012.

Łapiński A., *Ograniczenie władzy rodzicielskiej w polskim prawie rodzinnym*, Warszawa 1975.

Margasiński A., *Rodzina alkoholowa z uzależnionym w leczeniu*, Kraków 2011.

Pacewicz A., *Dzieci alkoholików jak je rozumieć, jak im pomagać?*, Warszawa 1994.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 maja 1972 r., IICR 48/72, OSNC-PiUS 1972, nr 12, poz. 220.

Ryś M., *Systemy rodzinne. Metody badań struktury rodziny pochodzenia i rodziny własnej*, Warszawa 2001.

Smyczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2012.

Strzebinczyk J., w: *System Prawa prywatnego. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. J. Strzebińczyk, Warszawa 2011.

Sztander W., *Poza kontrolą*, Warszawa 2006.

Szwed A., *Rodzina – ujęcie socjologiczne i prawne*, RiP 2007, nr 3.

Tomaszewska M., *Metodologiczny status pojęć – przesłanek ubezwłasnowolnienia na przykładzie choroby psychicznej*, „Prawo i Medycyna” 2008, nr 4.

Winiarz J., *Prawo rodzinne*, Warszawa 1987.

Woronowicz B., *Geneza, terapia, powrót do zdrowia*, Warszawa 2009.

Zieliński A., *Prawo rodzinne i opiekuńcze w zarysie*, Warszawa 2011.

Żak P., *Gdzie się podziało moje dzieciństwo, o dorosłych dzieciach alkoholików?*, Kielce 2003.